

A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében

Pusztai Gabriella

Jelen tanulmány a felsőoktatás munkavállalásra felkészítő tevékenységének egy lényeges, kulturális dimenzióját igyekszik megragadni. A munkavállalási szándék, társadalmi és közösségi felelősség látószögéből megformált jövő- és munkaelképzelés belső mércéjének felsőoktatási évek alatti kialakulását kevés elemzés próbálja kitapintani, noha ez olyan értékek és normák és attitűdök formálódását foglalja magában, melyek létrejöttében a felsőoktatási intézmény a gazdasági környezet állapotától függetlenül igen jelentős szerepet játszhat. Empirikus elemzésünk során a rendelkezésre álló regionális adatok alapján azt mutatjuk be, hogy a hallgatók felsőoktatási tanulmányaikhoz kötődő célértelmezéseiben milyen súllyal van jelen a jövőbeni munkába állásra való felkészülés, majd a munkába állás konkrét szándékának és a jövőbeni ideális munkakép létrejöttét befolyásoló intézményi tényezőket keressük.¹

A felsőoktatás funkciói és a munka világa

A felsőoktatás társadalmi funkcióját vizsgáló klasszikus elemzés szerint a felsőoktatás az oktatási rendszer csúcsaként a szocietális közösség fenntartását és a munkamegosztást szolgálja, s ezért az általános nevelés, a kognitív kapacitást növelő kutatás, tudósképzés és a szakemberképzés egyaránt fontos feladat. Ebben az értelmezésben az oktatási rendszer minden intézménye elsősorban a társadalmi integrációt szolgálja, s ezen belül a felsőoktatásnak is normaközvetítő, konfliktusmegoldó, elidegenedést mérséklő hivatása van (Parsons et al. 1973). A felsőoktatás ezen integratív funkciójának széttöredezését a hatvanas években jelezték először (Jencks–Riesman 2002), ám fél évszázad múltán a szakirodalomban ma egyre határozottabban tér vissza az a gondolat, mely a felsőoktatás társadalmi felelősségének, értékadó szerepének szükségességéről tesz jelentést (Hrubos 2009). Ennek keretében a (társadalmon felül- vagy kívülálló) elit értelmiségképző funkcióval szemben sokkal inkább a közjő szolgálatában élenjáró (szakember, állampolgár) diplomások felkészítéséről esik szó (Hrubos 2012). A felsőoktatás céljai között a szakértelmiségiek képzésén túl jelen van a generalisták kibocsátásának mozzanata, azonban e szerepkör súlypontja a magaskultúra és az eszmék alkotásának és interpretálásának kiváltságáról vagy küldetéséről áthelyeződik a kívánatos társadalmi magatartásmintát megtestesítő állampogár eszményére (Pascarella-Terenzini 2005). E kívánatos magatartásminták között kétségtelenül nemcsak a szaktudással való rendelkezésnek, hanem a társadalom számára értékes munkavégzés szándékának is döntő súlya van.

Amikor kutatásaink során a felsőoktatás integráló és szocializációs szerepkörét elemezzük, számunkra igazából az a kérdésünk, hogyan képes hatni a felsőoktatási intézmény a hallgatóra. A hallgatók kétféle irányú szocializációjáról –két bináris kódról– egyrészt a

¹ A tanulmány elkészítésékor korábbi elemzéseinkre is támaszkodtunk (Pusztai 2011). Az empirikus elemzéshez „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című kutatás (OTKA 69160) adatait használtuk. Eredményeinkkel hozzájárulunk a "Campus-lét" a Debreceni Egyetemen: Csoportok, csoportthatárok, csoportkultúrák című kutatáshoz is (OTKA 81858).

szakmai tudás, egy diszciplína művelésére vagy egy pályára való felkészülés közben zajló szelekcióról, másrészt érték közvetítéséről, formális és informális útmutatásról is beszélünk (Huber 1991, Weidman et al. 2001, Hermanowicz 2005). Emellett a hátrányos helyzetű csoportok irányában további feladatok is körvonalazódnak, melyek alapján rákérdezhetünk arra, hogy mit tesz azért a felsőoktatás, hogy a valamely társadalmi egyenlőtlenségi dimenzióban mérve alacsony státusúak ne tömeges hibaszéria elemei legyenek egy jól működő gépezetben, hanem az intézmény járuljon hozzá a nemprivilegizált rétegek tanulmányi sikeréhez is (Astin 1993, Tinto 1993, Hrubos 2010, Hrubos 2012).

Ha továbbhaladunk az igen átfogó parsonsi modell munkamegosztás kiszolgálására vonatkozó pólusa felé, a manapság leggyakrabban idézett felsőoktatási szakmunkák koncepcióihoz jutunk, melyekben a felsőoktatás alapvetően a gazdaság egyik alrendszeréként interpretálódik (Varga 2010, Fábri 2010). Gyakran előfordul, hogy kizárólag ebből a perspektívából vizsgálják, s a gazdasági szervezet működésének törvényszerűségeit alkalmazzák rá, s ennek megfelelően kerülnek meghatározásra a felsőoktatással kapcsolatos társadalmi elvárások, amelyeket a laikus és a szakmai közvélemény jelentős része is magáévá tesz. Közben azonban az is megállapítható, hogy ez a koncepció a munka világának megfelelő szakemberekkel való ellátása jegyében egy jobb esetben kiismerhetetlen, mozgó (Derényi 2010), rosszabb esetben nem is létező célpontot jelöl meg a felsőoktatás számára (Beck 2009). Ilyen körülmények között szinte folyamatosan a nem megfelelő képzés és a nem megfelelő elhelyezkedés tapasztalatairól tudósítanak a vizsgálatok (Teichler 2009). Mindez a heterogén munkapiac kihívásaihoz való teljesíthetetlen igazodási kényszerképzetet szül (Hrubos 2009), ráadásul figyelmen kívül hagyja, hogy a felsőoktatásban nem tervezhető és prognosztizálható a végzettek egy merőben más, munkahelyi környezetben várható alkalmassága (Szcsepanski 1969, Derényi 2010).

A hallgatókról és az eredményességről alkotott koncepcióink

A hallgatónak kétféle arca jelenik meg a szakirodalomban, az egyik felfogásban ő a megrendelő vagy felhasználó, a másik szerint pedig ő a termék. Mindkettő a piac vezérelte felsőoktatás felé vezet bennünket. Az egyik népszerű gazdaszociológiai felfogás szerint nem mások ők, mint a felsőoktatásban érdekelt stakeholderek egyike, a felsőoktatási „cég” működését befolyásoló aktorok, önálló döntéssel rendelkező érdekcsoport. Döntéseiket a piac láthatatlan keze irányítja, s meg is bünteti azokat, akik nem hatékonysági alapon döntenek az intézmények között. Van persze olyan értelmezés, hogy a hallgatói piacra hivatkozva a kormányzati célok végrehajtása történik (Neave 1998), s mivel a felsőoktatás-politika gazdasági dogmáinak ez a tulajdonosi individualizmus felel meg leginkább, fogyasztóknak nevezi a hallgatókat. A kritikai megközelítés felhívja a figyelmet arra, hogy habár fogyasztóknak titulálják őket, a társadalmi, történelmi és gazdasági kontextus hatalmi viszonyai révén inkább kiszolgáltatottak, hiszen szociológiai értelemben nem döntésre képes felnőttek, döntésük nem racionális, hiányos és aszimmetrikus információkkal és lehetőségekkel rendelkeznek a tanulmányok finanszírozásának különböző formái valamint a közoktatás és a felsőoktatásba jutás társadalmilag szelektív karaktere miatt (Amaral 2008). A terméként értelmezett hallgató pedig akkor válik kutatási témává, mikor lekerülve a futószalagról a munkapiacra dobják. Ezekben a kutatásokban általában a diploma rövidtávú munkapiaci beválthatósága kerül a figyelem középpontjába. (Róbert 2002, Híves 2006, Czákó et al. 2008, Fábri 2009, Polyacsó 2009, Kun 2009, Derényi 2010, Varga 2010, Polónyi 2010, Tóth-Várhalmi 2010). Így az az intézmény, melyre a nevelésszociológus mint

kultúráközvetítőre tekint, csupán a sztenderdizált technológia egyik gyártási helyszínéeként jön számításba, s ez az intézményi és hallgatói eredményesség szűk értelmezését teszi lehetővé.

A tömeges felsőoktatás világában még a közoktatásnál is kevésbé tisztázott a hallgatói eredményesség fogalma. Egyik megközelítése, amiben a kutatótársadalom már igen korán konszenzusra jutott, negatív irányból közelít a kérdéshez. Az ezredforduló körül született munkákban vált egyre gyakoribbá, hogy a hallgatói sikertelenség, lemorzsolódás, bukás, tanulmányi célokból vagy a saját intézményből való kiábrándulás magyarázatát keresték, elsősorban azt tartva szem előtt, hogy a különböző hallgatói csoportok milyen okokból nem tudják eléggé kiaknázni a kibővült felsőoktatásból adódó előnyöket (Tinto 1993, Pascarella-Terenzini 2005, Varga 2010).

A normatív, hivatalos előírások felől közelítve az eredményesség fogalmához, már az alapképzés követelményeit megszabó dokumentumok is egy sereg képesség és attitűd kialakulását tekintik eredménynek, azonban ezek között nem szerepel a munkába állás szándéka, a munkavállalással kapcsolatos elvárások megformálódása. A hallgatói eredményesség mutatóinak egyik lehetséges osztályozási szempontja az lehet, hogy az eredményességet a felsőoktatás viszonyrendszerén belül maradvá értékeljük, vagy külső vonatkozási rendszerekre támaszkodjunk. A felsőoktatási pályafutás ún. belső mutatóit a felsőoktatás világán belül keressük. E mutatók szerinti eredményességnek tekinthető a sikeres, vagyis a személyes karriertervek szerinti belépés az egyes felsőoktatási szintekre, a bennmaradás, a szintek közötti továbbhaladási aspiráció vagy ennek sikere, a vizsgaeredmények legkülönbözőbb individuális vagy az aggregátumokéhoz viszonyított átlagai, a –bemeneti és kilépéskori mérést feltételező– előrelépés, sőt a tanulmányok iránti elkötelezettség, az akadémiai normáknak megfelelő hallgatói munkavégzés (Tinto 2006, Klein et al. 2005, Banta–Pike 2007).

A hallgatói eredményesség külső mutatói az állami vagy a piaci munkahelyen való munkavállalás szándéka, a sikeres elhelyezkedés, a munkahelyi beválás, a munkaadók által keresett munkaattitűdőkkel való rendelkezés (Hetesi–Kürtösi 2009). Ezen a téren nehéz előrejelzéseket megfogalmazni, Szcsepanski már a szocialista munkaerőtervezés korában felhívta a figyelmet arra, hogy nem tudni, hányan helyezkednek el a képzettségüknek megfelelően, mennyire végzik jól munkájukat, beválik-e saját várakozásuk, ezzel érvelt amellett, hogy a munka világában szerezhető gyakorlati tapasztalat meglete nem kérhető számon a felsőoktatástól. A pályakezdők gyakorlati felkészületlensége örökzöld téma, ugyanakkor kétségtelen, hogy a munkahelyi beválás soktényezős probléma: sok múlik a munka szervezettségén, színvonalán, a vezetői tudáson, a konfliktuskezelői képességeken (Szcsepanski 1969). Ellentmondásos jelenség, hogy miközben a felsőoktatás munka világához illetve a leendő munkahelyhez való erősebb illeszkedése kívánatos, a felsőoktatási szűrés során nem jelennek meg a pályára való alkalmasság mutatói. Egy pályára, s általában a munka világába való bekerüléshez viszont a képességek és személyiségjegyek széles skálájával kell rendelkezni, s még a biztos munkapiac, a tervgazdálkodás idején sem találkoztak a munkaadók elvárásai a hallgatók végzettségével (S. Faragó 1986, Szcsepanski 1969), „a munka szép új világában” (Beck 2009) pedig szinte megjósolhatatlan egy diploma néhány évvel későbbi piaci értéke. E tényezők is megerősítenek bennünket abban, hogy a hallgatók felsőoktatáson belüli eredményességi mutatóit érdemes komolyan vennünk, azonban valamiképpen mégis konceptualizálni kell a munkába állásra való készséget.

Úgy tűnik, hogy a kutatói érdeklődés a külső mutatók bizonytalan érvényessége és csekély megbízhatósága miatt a megfelelő belső mutatók keresésére irányult, s a hallgatói eredményesség alakulására magyarázatot kereső oktatásszociológiai kutatásokban vizsgálendő dimenziók köre kibővült. Mint láttuk, mind a belső, mind a külső mutatók

tartalmazzák a kognitív, a szociális és a személyes kompetenciák elemeit. Így az eredményesség egyik rétege a tudást, az intellektuális kíváncsiságot, a tudomány és a művészet, valamint a más kultúrák iránti érdeklődést foglalja magába; a másik a testi-lelki egészséget, sőt a világos jövő- és munkaelképzelést, az alkalmazkodó és küzdőképességet; a harmadik pedig az informális és formális kommunikációs helyzetekben való megfelelést, mások motiválására, irányítására való képességet valamint a társadalmi és közösségi felelősség, az önkéntes tevékenység-vállalás belső mércéjének kialakulását (Camara–Kimmel 2005).

A felsőoktatási intézmények központi funkcióit elemző újabb modellek is az hallgatókra gyakorolt hatásmechanizmusok körültekintőbb számba vételére irányítják a figyelmet. A felsőoktatás eredményes működését nem csupán munkapiaci szempontok szerint, hanem a társadalmi kohézió komplex fogalma felől közelítve a felsőoktatás és a hallgatók eredményessége több dimenzióban vizsgálható. A gazdasági, társadalmi és etikai értelmezési tartományoknak megfelelően a felsőoktatásból kilépő egyén a humán és a társadalmi tőke mellett a morális tudatosság megszerzése tekintetében mutatkozó gyarapodást könnyvelhet el magának (Heuser 2007), s mindezekből levezethetők a hallgatói eredményesség belső mutatói, melyek a tanulmányi ágtól függetlenül mindenkire vonatkoztathatók. A felsőoktatási mapping koncepciók a regionális elkötelezettség dimenziójába sorolják ezeket az intézményi statisztikák alapján nem vizsgálható fogalmakat.

Noha a kutatások nagy része, a kapcsolati erőforrásokkal számoló magyarázó modellek egy lehetséges prediktorként tartják számon a társadalmi tőke fogalomkörét, néhány újabb modell a felsőoktatási eredményesség értelmezési tartományába sorolja (Camara–Kimmel 2005, Heuser 2007). Utóbbi munkában ennek mutatói a felsőoktatási intézményben uralkodó célokkal és értékrendszerrel való összhang, a hallgatótársak, az oktatók és az adminisztráció általi elfogadottság, az odatartozás attitűdje. Emellett ide sorolható az e csoportokba és szereplőkbe vetett bizalom, azaz az arról való meggyőződés, hogy azok lépései megfelelnek a hallgató érdekeinek, valamint az arra való hajlandóság, hogy a közös célok érdekében erőfeszítéseiket összegezzék más külső és belső csoportokkal, s ne kijátszani igyekezzenek környezetüket.

Az eredményesség harmadik rétege a társadalmi hasznosság felől közelíthető meg. Az eredményesnek számító hallgató –egyéni és közösségi szinten is– értelmes és praktikus tevékenységnek tartja felsőfokú tanulmányait, s ennek keretében önkéntes többletmunkát is szívesen végez, s természetes számára az intézményi normarendszerrel való azonosulás (Heuser 2007). Természetesen egyik dimenzió mérésére sem találunk statisztikai adatokat, hiszen jórészt önbesorolás, környezet általi besorolás érzékelése szükséges mérlegelésükhöz, azonban talán nem kell ettől visszariadnunk, hiszen az utóbbi időben még a társadalmi státus vizsgálatában is jelentős teret nyertek a szubjektív mutatók.

Elemzéseink során a felsőoktatás funkcionális differenciálódását (Castro–Levy 2001, Kozma 2002) figyelembe véve általában többdimenziós hallgatói eredményesség-fogalommal dolgozunk (Pusztai 2009). Ennek egyik fontos dimenziója a diplomás pályára való felkészültség érzése volt, amit leginkább a hallgatónak a munkába álláshoz és a munkához való viszonya szemléltetett. Ne feledjük el, hogy a másik eredményességi dimenzió kétségkívül a felsőoktatási tanulmányok következő (főként kutatási) szintjére való belépési szándék, a további tanulmányok folytatása. A felsőoktatási eredményesség fogalmának harmadik dimenzióját a felsőoktatás értelmiségképző funkciója felől közelítendő meg, amit a nehezen definiálható és funkcionális átalakuláson átment értelmiség-fogalom alapoz tisztázása kell, hogy megalapozzon. Jelen munkában ráközelítünk a fentebb említett első dimenzióra, a munkába álláshoz való viszonyra. Tanulmányunkban elsősorban arra keresünk

választ, hogy milyen szerepet játszik a tanulmányi orientációkban a majdani munkábaállási szándék, illetve milyen tényezők alakítják ezt. A kérdés aktualitását az is növeli, hogy a tanulásból a munkába lépés átmeneti szakasza megnyúlt, s a határozott munkába állás intenciójával rendelkezők aránya csökkent a hallgatók körében (Róbert 2002, Varga 2010).

Adatok és változók

Elemzésünkben a felsőfokú képzés szervezeti átstrukturálását követően elsőként belépő alapképzéses hallgatók körében végzett adatfelvétel empirikus eredményeire támaszkodunk. A három ország (Magyarország, Románia és Ukrajna) határmenti régiójának magyar tannyelvű felsőfokú intézményeiben végzett alapképzéses adatfelvétel 2008-ban zajlott. Ekkor a Debreceni Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, a Partiumi Keresztény Egyetem, a Nagyváradi Állami Egyetem, a Babes–Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozata és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola harmadéves alapképzésben tanuló hallgatói szerepeltek a karonként reprezentatív mintában. Az összes karról létszamarányosan kerültek lekérdezésre a hallgatók. Mivel a végzős alapképzéses hallgatókról nem rendelkezünk teljes körű névsorral, csoportos mintavételt alkalmaztunk, véletlenszerűen kiválasztott szemináriumi csoportok kerültek lekérdezésre (N=1399).

A munkavállalás súlya a tanulmányi orientációkban

Elsőként arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a felsőoktatásba belépők mennyire és milyen módon gondolkodnak jövőendő munkavállalásukról. A felsőoktatás társadalmára vonatkozó korai kutatásokban keletkezett a hallgatói orientáció fogalma, amelyen egyrészt általában a felsőoktatási tanulmányok, másrészt a látogatott felsőoktatási intézmény céljáról, értelméről, az ezeknek megfelelő legfontosabb értékekről alkotott elképzeléseket, s az ahhoz való viszonyulás együttesét értették (Clark–Trow 1960, Tinto 1993). Mint láttuk, a felsőoktatási rendszer funkciójaként a makroszintű interpretációkban általában egyértelműen szerepel a munkapiaci utánpótlás, azonban kíváncsiak voltunk arra, hogy a hallgatóknak a felsőfokú tanulmányokkal kapcsolatos értelmezésében milyen mértékben szerepel ez a tényező.

Feltevésünk szerint a tanulmányokhoz rendelt cél a társas környezet terméke, s az egyén felsőoktatásba lépése előtt kialakított (a családban, a baráti körben kialakult) prediszpozíciókból valamint a belépés utáni intézményi tapasztalatok értelmezéséből áll, melyek a konkrét intézmények társas kontextusa által életre beszélt, konstruált képpel kerülnek kölcsönhatásba. Megjegyezzük, a hallgatói orientációt lényeges megkülönböztetni a tanulási orientáció fogalmától, amit a tanulás szabályszerűségeit kutató pszichológusok vizsgálnak, s ami a szűkebb értelemben vett tanulási folyamatra vonatkozó kognitív stratégiák és a motivációk összekapcsolódására vonatkozik (Kálmán 2008). A hallgatók tanulmányi orientációjának feltárásakor elsőként arra igyekeztünk választ kapni, hogy a képzésbe lépők miért jelentkeztek a tanulmányaik ezen szinten való folytatására, milyen értékeket, nyereséget rendeltek hozzá a hallgatói léthez, s milyen pozíciót élvez ebben az értékstruktúrában a majdani munkavállalás.

Sajátos elemzési szempontunkat szem előtt tartva, amikor a hallgatók felsőoktatási tanulmányokkal kapcsolatos orientációira koncentrálunk, arra a kérdésre is szeretnénk választ kapni, hogy az orientáció elsősorban a család társadalmi státusával vagy inkább a hallgató

intézményi kapcsolathálóba való beágyazottságával mutat összefüggést (Pusztai 2011). Mint láttuk, a kutatók egy része szerint a hallgatói orientáció a hallgatónak a felsőoktatásba lépésekor magával hozott tartós habitusában gyökerezik, amely –bár egyrészt közvetítő változóként értelmezhető a családi és más környezeti erőforrások felől– másrészt önállóan is meghatározó komponense annak az útravalónak, amit a hallgató a felsőoktatásba lépéskor jórészt már az anticipáló hallgatói szocializáció eredményeként magával hoz (Boudon 1981).

Más nézetek szerint a belépéskori orientáció folyamatos átalakulásban van a hallgatói évek alatt, állandó párbeszédben a társak externalizált elképzeléseivel, nézeteivel és tapasztalataik interpretációival, valamint ezek közös újraértékelésével, vagyis a hallgató orientációja a közösségekben konstruálódik. Kutatásaink rámutattak, hogy a hallgatók nem egyformán vannak kitéve az intézményi társas kontextus hatásának, mert egyrészt különböző mértékben integrálóan az intézmény inter- és intragenerációs kapcsolathálóiba és tevékenységrendszerébe, másrészt az egyes intézményi egységekben uralkodó értékek és normák igen különfélék lehetnek, vagyis a hallgatói integráltság nem biztosítja a tanulás iránti elkötelezettséget és a jövőtudatos munkavégzést, harmadrészt pedig a kevésbé integrált hallgatók többféle külső értelmező közösséghez tartozhatnak, melyek értékei és normái egymástól egészen eltérő hatással lehetnek a felsőoktatási tanulmányok értelmezésére.

A hallgatói orientációk azonosításakor a felsőoktatásba jelentkezés, az intézmény és a szakválasztás célját tartalmazó változókra támaszkodva faktoranalízist végeztünk, s ennek révén négy orientációtípus bontakozott ki. Ez a mintázat több ponton hasonlított a korábbi regionális hallgatói mintákban és a 2010-es mesterképzéses mintában azonosítottakhoz (Pusztai 2011). Valószínűleg archetipikus hallgatói jellemzőket foglalnak magukba, azonban arányaik változnak a különböző korszakokban és hallgatói csoportokban (Clark–Trow 1960, Tinto 1993). Az azonosított orientációtípusoknak a következő neveket adtuk: tudásgyarapító, moratóriumot kereső, társadalmi felemelkedésre vágyó és presztízorientált típus. A majdani munkavállalás mozzanata igen eltérő súllyal és előjellel van jelen az egyes típusokban, érdemes ezt részleteiben megvizsgálni.

A tudásgyarapító, saját képességeket felismerni tehetséget feltárni kívánó orientáció központi magja a tanulás, tudásszerzés, azonban ez nem utilitárius köntösben jelenik meg, hanem önmagában való értéként. Létrejöttében az anyagi szempontok, kereset, a betöltendő állás, munkahelyi státus elérése nagyon kevésbé esnek latba. Míg ez az orientáció nem viszonyul a munkavállaláshoz, addig a moratóriumkereső orientációt elsősorban a munkábaállás elhalasztásának szándéka hívja életre, s a felsőoktatási tanulmányok célja épp a diákélet utáni vágyakozás beteljesítése, az orientáció megformálódásában a tudásvágy illetve a majdani pályára való felkészülés nem játszik szerepet. A társadalmi felemelkedésre orientált gondolkodás sem a munkavállalás hosszútávú lehetőségeit emeli a többi szempont fölé, hanem a család megvalósíthatatlan vagy részben megvalósított mobilitási törekvéseinek realizálása kerül a központba, ami jórészt már azzal teljesül, hogy a hallgató bejutott egy egyetemre, főiskolára. Az ilyen típusú orientáció kialakulásában a tudásgyarapítás szintén az utolsó szempont, s elsősorban maga a diplomaszerzés tűnik jelentős szimbolikus előrelépésnek, nem a jó állás, elismert végzettség megszerzése. A presztízsszerző orientációhoz kapcsolódó célképzet ezzel szemben egy fontos, értékes, magas presztízssű foglalkozási csoportba való bejutást, s nem önmagában a diplomaszerzést tartalmazza, s a munka világát szemmel tartó, hosszú távú gondolkodásra leginkább ez az orientációtípus vall.

Hangsúlyozzuk, hogy ezek az orientációk olyan hallgatói tulajdonságok, amelyek a hétköznapokban szituációtól függően, sok esetben egymással átfedésben jelentkeznek. Mintánkban a presztízsszerzés és a tudásorientáltság a legnépszerűbbek, de a moratóriumkereső és a felemelkedésre vágyó orientáció is igen erős orientációnak számít. A

tudás és a társadalmi megbecsültség megszerzésével kapcsolatos hagyományosan erős motívumok általánosan tapasztalható visszaszorulása egyaránt összefüggésbe hozható a tudás bizonyosságába vetett hit huszadik század végi megroppanásával és a felsőoktatási intézmény világának belső irracionalizálódásával (Veroszta 2010).

A konkrét intézmény kiválasztásának indokai is eltérnek a különböző orientációk esetén (Pusztai 2011). Míg az alapképzésesek intézményválasztási preferenciáiban általában az érdeklődést keltő szak, a lakóhelyhez való közelség, az intézmény presztízse játsszák a főszerepet, a képzési székhelynek mint településnek a vonzása valamint a biztos bejutás reménye kevésbé fontos. Az egyes orientációk esetén ezek némileg eltérő hangsúlyokkal jelennek meg. A tudásorientáltak intézményválasztásában az intézmény közelségének jellegzetesen kisebb súlya van, mint a többiekénél. A moratóriumorientáltak hallgatók az intézményválasztásban sokkal inkább a biztosra mentek, mint a többiek, hiszen a bejutás biztonsága jelentősebb szerephez kerül náluk, mint az átlagos hallgatónál. Az, hogy ezeknek a fiataloknak az intézményválasztásában a város vonzása erősebb motívum, azt mutatja, hogy számukra nemcsak az időhúzás, hanem annak kellemes eltöltése is lényeges szempont. A barátokkal, korábbi osztálytársakkal együtt maradni is az átlagnál szignifikánsan fontosabb volt nekik, mikor ezt a döntést meghozták.

A moratóriumorientáltak intézményválasztásában viszont a többiekénél kevésbé fontosak olyan, a tanulmányokkal szorosan összefüggő szempontok, mint az érdeklődésüket kiváltó szak megtalálása és az intézmény színvonala. Ezen orientációtípus sajátos vonása az is, hogy –a régió felsőoktatási intézményeinek alapképzéses hallgatói körében egyébként döntő fontosságú kérdés– a képzési hely lakóhelyükhöz való földrajzi közelsége náluk kisebb súllyal esik a latba. Úgy tűnik, a hallgatói lét mint életforma vonzása sokkal inkább középpontba kerül itt, mint a többiekénél. A felemelkedés-orientáltság esetében az intézményválasztás is, akárcsak a felsőfokú tanulmányi döntés a családi vágyak beteljesülése, kollektív bölcsesség eredménye, az egyéni érdeklődés és az intézmény hallgató által érzékelt színvonala kisebb szerepet játszik benne, mint a többi típusnál. Ez a tradicionális, családi beruházási modellt tükrözi, de értelmezhető a kevésbé sikeres döntés következményei miatti felelősség áthárításának a megnyilvánulásaként is. A presztízsszerzés-vezérelt továbbtanulási orientáció esetében az intézményválasztásban a többenél kisebb súlyt kap a biztonságos minimum elérése (az alapképzési diploma megszerzésének biztonsága), valamint a barátok és a szülők véleményének, terveinek befolyása is mérsékeltebb. Ezzel szemben meghatározóbb komponenssé lép elő a további továbbtanulás tervezése, a mesterképzésbe való belépés lehetősége a választott intézményben.

A szakválasztási motívumokat tanulmányozva tovább erősödnek a kontúrok az orientációtípusok körül. A tanulásorientáltak beállítódáshoz a szakválasztásban hangsúlyosabb elhivatottság, magas szintű érdeklődés, intellektuális kíváncsiság társul, s az a tudat, hogy a megszerzendő diplomával sokrétű tudás valamint társadalmilag valóban hasznos munka végezhető. A tudásorientáltság jellemző vonása, hogy kevésbé instrumentális szakválasztási motivációval jár, a többenél kevésbé hangsúlyos eleme a biztos állás illetve a jobb jövedelem iránti vágy. A felnőtté válás haladékat kereső moratóriumorientáltak szakválasztásának középpontjában a tanulmányi munkával kapcsolatban a kényelem, míg társas vonatkozásban kifejezetten a közösségfenntartás áll. A moratóriumorientáltság kiemelkedő vonása, hogy a hallgató barátaival, osztálytársaival egybehangzóan olyan szakokat kedvel, melyekre könnyű bejutni, s ahol a tanulás sem megerőltető, valamint elsősorban gyakorlati tudás elsajátításában érdekelt. Ezt az orientációtípust a többenél jellegzetesen kevésbé jellemzi a szak iránti elhivatottság, az érdeklődés és a jövő pálya, munkahely iránti lelkesedés.

A felemelkedésorientált típus szakválasztása a családi és a baráti kötelek hálójával az átlagosnál sokkal erősebben egybefonódik, s a majdan szívesen végezhető munka szempontja is háttérbe szorul benne. A többiektől egészen eltérő, jövőorientált és individuális karakterével tűnik ki a presztízskereső orientáció szakválasztási szempontrendszerében, melyben az elhivatottság és az elméleti tudás megszerzésére vonatkozó törekvés az átlagnál erősebben van jelen, s háttérbe szorul a gyakorlatiasság, de a gyors munkába állásra való felkészülés célja (1. táblázat).

1. táblázat:

Az intézmény- és szakválasztás indokainak eltérése az alapképzéses hallgatók különböző tanulmányi orientációval jellemezhető csoportjaiban

	TUDÁS-ORIENTÁLTSAĞ	MORATÓRIUM-KERESÉS	FELEMELKEDÉSVÁGY	PRESZTÍZSSZERZÉS
Szakkínálat	NS	kevésbé fontos***	kevésbé fontos***	NS
Itt van mesterképzés.	NS	NS	NS	fontosabb***
Ide biztosan felvesznek.	NS	fontosabb***	NS	kevésbé fontos**
Információim voltak..	NS	NS	NS	NS
Tetszett a város.	NS	fontosabb***	NS	NS
Ide vettem fel.	NS	fontosabb***	NS	NS
Színvonalas intézmény.	NS	kevésbé fontos***	Kevésbé fontos*	NS
Alacsony költségérték.	NS	NS	NS	NS
Az intézmény közelsége.	Kevésbé fontos*	Kevésbé fontos**	NS	NS
Barátaim ide jelentkeztek.	NS	fontosabb**	NS	kevésbé fontos**
Család véleménye.	NS	NS	fontosabb***	kevésbé fontos**
Szakválasztás				
Elhivatottságot érez.	fontosabb***	Kevésbé fontos***	NS	fontosabb***
Érdeklő a szak.	NS	Kevésbé fontos***	NS	NS
Családi hagyomány.	NS	fontosabb**	fontosabb***	NS
Jobb elhelyezkedési esélyek.	kevésbé fontos***	NS	NS	NS
Ismerős/barát a szakon	NS	fontosabb***	fontosabb***	NS
Könnyű bejutni.	NS	fontosabb***	NS	NS
Jól jövedelmező állás.	kevésbé fontos***	NS	NS	NS
Nem megerőltető szak	NS	fontosabb***	NS	NS
Hasznos munkát végezhetek a társadalom számára.	fontosabb	NS	NS	NS
Elméleti tudást nyújt.	fontosabb***	NS	NS	fontosabb*
Gyakorlati tudást nyújt	fontosabb***	fontosabb**	NS	kevésbé fontos**
Sok kihívást tartogat.	fontosabb**	NS	NS	NS
Olyan munkát kaphatok, melyet szívesen végzek.	NS	Kevésbé fontos***	kevésbé fontos**	kevésbé fontos*

Forrás: A harmadfokú képzés szerepe a társadalmi, gazdasági átalakulásban (TERD) 2008. N=1344. Az összefüggés szignifikanciaszintje: *** =,000, ** < 0,03, * < 0,05.

Miután megvizsgáltuk az orientációk típusait és a majdani munka szerepét a különböző koncepciókban, arra voltunk kíváncsiak, hogy ezek milyen összefüggést mutatnak a hallgatók demográfiai és társadalmi státusát reprezentáló alapvető egyéni szintű mutatókkal. A demográfiai mutatók szerint érzékelhető bizonyos eltérés: a tudásorientált irányultság szignifikánsan gyakrabban jelentkezik a nőknél és idősebbeknél, a moratóriumorientált pedig a férfiaknál. Azon kevesek között, akiknek már gyermekeik is vannak, több a tudásorientált orientációjú, azonban a házasoknál vagy együttélőknel semmi eltérés nem mutatkozik a függetlenekhez képest. A kisebbségi hallgatóknál gyakrabban találkozni a tudásorientált irányultsággal, míg a többségieknel a moratóriumorientáltak vannak szignifikáns többségben.

Az orientációtípusok és a hallgató társadalmi háttérének összefüggéseivel kapcsolatos feltételezések a magas státusúakhoz erősebb, az alacsony státusúakhoz gyengébb

tudásorientációt várnak. A kétváltozós elemzések arra vallottak, hogy –noha a státusmutatók egymással a szokásos irányban erős szignifikáns összefüggésben állnak– sem a szülők iskolázottságával, sem a család gazdasági helyzetével nem mutat összefüggést az, hogy milyen orientációjú a hallgató. A település típusa tekintetében kizárólag a falusiaknál mutatkozott valamivel több tudásorientált, a többi orientáció egyik településtípusról érkezőkre sem volt kiemelkedően jellemző. A család kulturális tőkével való ellátottságát a szülők olvasási szokásaira vonatkozó mutatók közül a gyakori olvasókkal képviseltük, azonban meglepő módon ez sem mutatott összefüggést az orientációval. A rendszeres munkát végzők között kevesebben voltak a moratóriumkeresők.

Amikor az iskolai életrajz eddigi állomásaival kerestük az orientációk kapcsolatát, akkor azt tapasztaltuk, hogy az általánosan képző középiskolába jártak és az egykori felekezeti iskolások közül többen jellemezhetők a tudásorientált orientációval, a szakképző iskolában érettségizetteknél pedig gyakoribb a moratóriumorientált hallgató. A felsőoktatási intézmény és kar tekintetében szignifikáns az összefüggés mind a négy orientáció tekintetében, azonban az elérhető kiterjedtebb képzési struktúra nem befolyásolja, az egyházi felsőoktatási intézményfenntartó és a kisebbségi státus inkább előmozdítja a tudásorientáltság valószínűségét.

A regressziós elemzés során ugyanezeket a változókat bővülő körben egymással kontrollálva vetettük össze, meglehetősen kis mértékben magyarázó modellekben. A tudásorientáltság kialakulása valószínűbb a nők, a kisebbségi helyzetűek, az egykori felekezeti középiskolások és az alacsonyabb státusú lakóhelyről származók körében, vagyis leginkább az újonnan belépő csoportok veszik komolyan a felsőoktatás manifeszt célját. A moratóriumorientáltság a munkát nem vállalók, a felemelkedés-orientáltság pedig a gyermekkel nem rendelkezők és a felekezeti középiskolában végzetek, a presztízszorientáltság pedig a tanulmányaik mellett munkát nem vállaló többségi férfiak jellemzője (2. táblázat).

2. táblázat

A hallgatói orientációk kialakulását magyarázó individuális modellek eredményei (standardizált Beta koefficiensek értékei)

	<i>Tudás-orientáltság</i>	<i>Moratórium-keresés</i>	<i>Felemelkedésvágy</i>	<i>Presztízszszerzés</i>
konstans	***	**	NS	**
Nem	0,094**	-0,094**	-0,028	-0,094**
kisebbségi	0,144***	-0,069*	0,003	-0,069*
gyermekes	0,006	-0,029	-0,072*	-0,029
házasok	-0,036	-0,025	0,025	-0,025
konstans	**	NS	NS	NS
Nem	0,102**	-0,089**	-0,034	-0,089**
kisebbségi	0,144***	-0,052**	0,007	-0,052
gyerekes	0,005	-0,02	-0,069*	-0,02
házasok	-0,035	-0,017	0,027	-0,017
apa iskolázottsága	0,064	0,043	-0,074*	0,043
anya iskolázottsága	0,038	0,003	0,071	0,003
apa olvasási gyakorisága	0,015	0,004	-0,021	0,004
anya olvasási gyakorisága	0,024	0,025	-0,016	0,025
hallgató keres	0,025	-0,076**	-0,006	-0,076**
lakóhely településtípusa	-0,073**	0,018	0,026	0,018
szérsény anyagiak	0,031	-0,008	0,000	-0,008
Módos	-0,014	-0,002	0,043	-0,002
Konstans	**	NS	NS	NS
Nem	0,095**	-0,081**	-0,034	-0,081**
kisebbségi	0,116**	-0,078*	0,042	-0,078*
gyermekes	0,01	-0,014	-0,078**	-0,014
Házások	-0,028	-0,017	0,029	-0,017
apa iskolázottsága	0,058	0,045	-0,07	0,045

Pusztai Gabriella 2013. A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In: Kun András István, Polónyi István (szerk.) Az Észak-Alföldi régió helyzete: Képzés és munkaerőpiac. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 9-29. (ISBN:978 963 287 060 1)

anya iskolázottsága	0,036	0,012	0,067	0,012
apa olvasási gyakorisága	0,013	0,001	-0,022	0,001
anya olvasási gyakorisága	0,023	0,024	-0,014	0,024
Kereső munka	0,029	-0,078**	-0,006	-0,078**
lakóhely településtípusa	-0,074**	0,007	0,043	0,007
szerény anyagiak	0,03	-0,011	0,001	-0,011
Módos	-0,011	0,002	0,038	0,002
általánosan képző középiskola	0,024	-0,034	-0,027	-0,034
felekezeti középiskola	0,073**	-0,026	0,078**	-0,026
nincs mesterképzés a karon	0,009	-0,008	0,018	-0,008
egyházi intézménybe jár	0,022	0,071*	-0,076*	0,071*
R ²	0,051	0,032	0,024	0,021

Forrás: A harmadfokú képzés szerepe a társadalmi, gazdasági átalakulásban (TERD) 2008. Az összefüggés szignifikanciaszintje: *** =,000, **< 0,03, *< 0,05.

A munkavállalás tervezése

Az alapképzéses hallgatók tanulmányainak kétféle sikeres kimenetele lehet, a továbbtanulás és a munkába állás megerősödő szándéka. Fentebb, elméleti koncepciókra hivatkozva amelltt érveltünk, hogy mind a hallgató eredményes munkáját, mind az a felsőoktatási intézmények pedagógiai tevékenységének pozitív hatását tükrözi, ha a hallgató nem kívánja elkerülni a munkábaállást, s leendő munkájáról a munkahelyi környezete számára értékes fogalmi vannak. Ezért tartottuk fontosnak, hogy megvizsgáljuk a végzős alapképzésesek munkába állással kapcsolatos állásfoglalást.

Nyilvánvaló, hogy a hallgatók különböző okokból vállalnak munkát a felsőoktatási évek alatt, azonban világos, hogy nem kizárólag a rászorultsággal magyarázható a hallgatói munkavállalás. Erre abból következtettünk, hogy a felsőoktatási évek alatt végzett és a leendő munkával kapcsolatos pozitív válaszok rendre összefüggtek egymással, míg a társadalmi háttérváltozókkal jóval kevésbé. Az alapképzésben a végzés felé közeledő hallgatóknak mindössze egyharmada végzett a tanulás mellett rendszeres munkát, azonban emellett nyaranta további majd egyharmaduk és alkalmasszerűen egyötödük dolgozott. Leggyakrabban anyagi okokat és tapasztalatszerzési vágyat jelölnek meg, ami rávitte őket erre a tevékenységre, de a munka ritkábban kapcsolódott a tanulmányaikhoz. A hallgatók kevesebb mint egyharmada keresett munkát, s minden második fiatal bizakodóan tekint az álláskeresés elé, míg a többiek szkeptikusak az elhelyezkedési esélyekkel kapcsolatban.

A többség nem válogatós, elvállalna bármilyen munkát, ha nem találna olyat, amelyet elképzelt. Az elhelyezkedésben a hallgatók elsősorban a kapcsolatteremtés képességének, másodsorban a hasznos kapcsolatoknak és csak harmadsorban a nyelvismeretnek tulajdonítanak a legfontosabb szerepet, ezzel szemben a többinek, például az előnyös iskolai végzettségnek, a szaktudásnak véleményük szerint ennél kevesebb jelentősége van. Úgy tűnik, a hallgatók pontosan érzékelik azt a törvényszerűséget, amit Green a zéró korreláció szabályának nevezett, hogy egy bizonyos telítettségi szinten túl egy iskolai fokozat megszerzésének a nem oktatási javakra való átválthatóság tekintetében nincs megkülönböztető előnye, hiánya viszont kirekeszti az egyént az előmenetel lehetőségéből (Green 1980).

Az elképzelt, ideálisnak tartott munkáról ötféle konstrukciót tudtunk azonosítani a hallgatók körében faktoranalízis segítségével. A hallgatói vizsgálatainkban visszatérően megfigyelhető típusokról van szó, melyek változó arányban vonzzák a fiatalokat (Pusztai 2009). Altruista munkaképek neveztük azt, amikor a felelősségteljes, a másokon segítő, a szélesebb közösség számára értékteremtő munkát részesíti előnyben a válaszadó. Ebben a típusú munkafelfogásban jut a legnagyobb szerephez a munka teljesítményközpontúságának

igénye, s igen fontos elemet képez benne az, hogy emberekkel lehet találkozni, s csapatban lehet dolgozni. Az élményközpontú munkaelképzelés a megfelelő munkára érdekes időtöltésként, szórakozásként, az élményszerzés eszközeként tekint. Az érdekes, mozgalmas és változatos, sikerélményt nyújtó tevékenység, a jó hangulatú közeg igénye a munka világának szervezeti vonásait zárójelbe teszik, s ehelyett a szabadidős tevékenység ismertetőjegyeit hordozzák magukon. A kockázatminimalizáló munkaattitűd a feszültségektől való menekülést, a munka kockázatának minimalizálását célozza meg. Magában foglalja azokat a tartalmakat, amelyek a munka világában előforduló, s az egyént veszélyeztető kritikus helyzetek (a munkahelyi konfliktusok, a család rovására menő, kizsákmányoló munkahely, illetve a bizonytalan állás) kiküszöbölésére vonatkoznak. A karrierorientált munkaideál a magas kereset és a munkahelyi előrejutás igényét mindenek fölé helyezi, s a munkából kinyerhető materiális jellegű haszon egyéni maximalizálása a központi gondolata. A függetlenségre törekvő munkaideál a szervezeti formáktól való lehető legnagyobb szabadulás koncepcióját tartalmazza, mikor a hallgató leghangsúlyosabb elvárása, hogy a munka ne legyen megerőltető, s kötetlen munkaidő mellett önállóan hozhasson döntést az ember. A munkakép e változatossága összhangban van azzal, amit a hallgatói kultúra pluralizálódásával kapcsolatban megállapítottunk. A felsőoktatási intézmények eredményességét mérlegre tevő szemlélet a munkával kapcsolatos felfogások között értékelő különbséget is megfogalmaz, s az egyéni kiteljesedés mellett a közjó szempontjából is figyelembe vevő nézeteket előnyben részesíti, így az alábbiakban az altruista munkafelfogást kiemelten kezeljük.

A jövőendő munka víziója és a hallgatók társadalmi háttere

Nyilvánvalónak tartottuk, hogy a képzési ág jelentős befolyással lehet arra, hogy a hallgatók mennyire állnak felkészülten a munkavállalásra az alapképzés végén, azonban kisebbségben vannak azok a karok –csupán a műszaki kar és a kisebbségi intézmények–, melynek hallgatói felülreprezentáltak a munkát keresők között. A többi karon mind a munkakeresők, mind az ilyen szándékkal nem rendelkezők egyaránt szép számban előfordulnak. Mivel ismert, hogy a különböző társadalmi rétegeket nem egyforma mértékben veszélyeztetik a munkába állás körüli kockázatok (Róbert 2002), feltételeztük, hogy a magasabb státusú hallgatók inkább folytatni szeretnék a tanulmányaikat, s az alacsony státusúak körében lesz jelentős a munkakeresők aránya. Azonban a munkakeresés és a hallgató családjának társadalmi státusa között várakozásainkkal ellentétben nem volt szignifikáns kapcsolat, a régióban még valamivel többen keresnek munkát a középfokú végzettségű, nagyvárosi szülők gyermekei és a férfiak, mint a véletlen elrendeződés alapján várható lenne. A különböző nemtradicionális hallgatói csoportok közül a már dolgozók, a vallási közösséghez tartozó és a kisebbségi státusú végzős alapképzéses hallgatók jellemzően sokkal elszántabbak voltak a munkába állás aktív előkészítésében, s emellett a bejáró hallgatók közül többen inkább kerestek, mint nem kerestek munkát, míg a kollégisták kevésbé törekedtek erre (Pusztai 2011).

A különböző munkaelképzeléssel való rendelkezés a szülők iskolai végzettségével csak az élményközpontú munkára vágyók körében mutatott összefüggést. Az ilyen típusú munkára a legmagasabb iskolai végzettségűek és a módosabbak pályáztak leginkább. Az alacsony végzettségű szülők gyermekei kissé többen kerestek kockázat- és sztrészmentes munkát, míg a középfokú végzettségűek és a falusiak körében egy hajszálnyival több volt az altruista munkafelfogású. Noha ezek nem szignifikáns összefüggések, nemcsak megerősítik,

hanem a munka világa irányában meghosszabbítják azt a tendenciát, amit a magas státusúak ráérős és hedonista kísérletező szocializációjáról, valamint a felsőoktatás hagyományos értékeiből való kiábrándulásáról, s a másik oldalon az alacsony státusúak bátortalan beruházási stratégiáiról korábban megismertünk (Boudon 1980, Zinnecker 2006). A szakközépiskolából érkező fiatalok szívesebben vállalnának függetlenséget biztosító munkát, a bejárók kockázatkerülő munkaképpel rendelkeznek, míg a kisebbségi státusúak és a vallási közösséghez tartozók inkább hajlanak az altruista munkafelfogásra, miközben a karrierista munkakép erősen taszítja őket.

A jövő munkavilága és a hallgatók kapcsolati integráltsága

Abból a koncepcióból kiindulva, hogy a felsőoktatási intézményi kontextusban kialakult társas kapcsolatok alapvetően befolyásolják a hallgatók helyzetértelmezését és jövőképét, beleértve a munkaválasztással kapcsolatos elképzeléseket és a munkábaállási szándék kialakulását, megvizsgáltuk, hogy az intézményi társadalomba való erősebb vagy gyengébb beágyazottság és a hallgatói értelmező közösségek domináns felfogása mennyire befolyásolja a munkával kapcsolatos elgondolásokat. A hallgatói integráció Tintotól származó népszerű elmélete alapján azt feltételeztük, hogy az intézményi beágyazottsággal párhuzamosan csökkenni fog a munkakeresési kedv, hiszen aki sok szállal, erősen kötődik a kampusz társadalmához, az nyilván nehezebben szakad el onnan, s inkább a továbbtanulás mellett dönt (Tinto 1993). Az adatok azt mutatták, hogy az intézményi társadalomba való beágyazottság és a munkakeresés között erős szignifikáns kapcsolat áll fenn, azonban épp ellenkezőleg, mint ahogy vártuk. Az erős inter- és intragenerációs intézményi kapcsolatokkal rendelkező hallgatók körében erősen felül vannak reprezentálva azok, akik felkészültek a munkavállalásra. Ezzel szemben viszont a kevés vagy sehány egyetemi barátal, ismerőssel, s igen redukált oktatói kapcsolatokkal rendelkező hallgatók azok, akik nem keresnek munkát, noha az alapképzésük utolsó évében járva nem lehet semmiféle biztosítékuk arra vonatkozólag, hogy sikerül folytatni tanulmányaikat. Az eredmények még meglepőbbek akkor, amikor figyelembe vesszük, amit egy másik eredményességi mutató, a továbbtanulási szándékot vizsgálva találtunk: a felsőoktatási intézmény társadalmában izoláltként lézengő hallgatók továbbtanulni is legkevésbé akarnak (Pusztai 2011). Mindez arra vall, hogy a kapcsolathálókból kiesett hallgatók alapvetően a jövőtervezés problémájával igen nehezen birkóznak meg. Az intézményi társadalomba való beágyazottság tehát nemcsak a továbbtanulás tervezésében, hanem a munkavállalásra való felkészültségben nyújt jelentős támogatást (Pusztai 2011).

Úgy tűnik, hogy a munkakeresés tekintetében az alacsony státusúakat befolyásolják a kapcsolati kötettségük, hisz az alapfokú végzettségű szülők bejáró gyermeke inkább keres munkát, mint a nem bejáró, s ugyanilyen háttérrel rendelkező közintézményekben bízó vagy vallási körös inkább nem keres munkát az alapképzés végén. De szintén kevésbé keres munkát az a magas státusú családból származó hallgató, aki pedig intenzíven részt vesz a kampuszon folyó szabadidős programokban. A szülői iskolai végzettség szerinti csoportokban az alacsony státusúak gyermekei inkább keresnek munkát, ha izoláltabbak, a magasabb iskolázottságú szülői háttérrel rendelkezők közül az intézményen belüli szabadidős orientáció esetén is kerülnek ki munkakeresők.

A közjót szem előtt tartó munkakép kialakulását is más-más kapcsolati tényezők segítik jobban a különböző szülői iskolázottsági csoportokban. Könnyebben kialakul ez a felfogás az alapfokú végzettségű hallgatók körében, ha szabadidős tevékenységük súlypontja a felsőoktatási intézmény közösségében van vagy ha vallásgyakorlók, míg közülük a bejárók ritkábban jutnak erre a meggyőződésre. A középfokú iskolai végzettségű szülők

gyermekében az altruista munkakép megformálódását erősíti az extrakurrikuláris munkákban és az intézmény belső szabadidős programjaiban való részvétel, valamint kiemelkedő hatása van ebben a vallásosság és a kulturális tevékenység mentén szerveződő állandó csoportokhoz tartozásnak és az akadémiai szereplőkbe és közintézményekbe vetett bizalomnak, az oktatókkal kialakított értelmiségi, partneri és szakmailag támogató kommunikációnak. A legmagasabban kvalifikált szülők gyermekeit a vallásosság mentén szerveződő kapcsolatok a közjót szem előtt tartó munkakép kialakítására ösztönzik, míg a külső szabadidős tevékenységek erősen távolítják ettől.

Utolsó lépésben e kérdés vizsgálata során is összevetettük azokat a hatásokat, amelyek a munkával kapcsolatos felfogást befolyásuk alatt tarthatták a hallgató felsőoktatásba magával hozott társadalmi és demográfiai mutatói közül, s amelyek a felsőoktatási évek alatt kialakult kapcsolatrendszeréből fakadhattak. A közjót leginkább szolgáló, altruista munkakép esélyét mérlegelő modellek ugyan alacsony magyarázó erővel bírnak, azonban a hallgatói kapcsolatokra vonatkozó változók rendre hasonló irányú és erejű együttműködésekkel szerepelnek bennük. A társadalmilag hasznos munkafelfogás kialakulásának létrejöttében a társadalmi háttérváltozók közül, melyek nagyobbik része hatástalan marad, a nagyvárosi lakóhely negatív és a kisebbségi státushoz tartozás pozitív szerepet játszik. A hallgató intézményen belüli kapcsolatai közül az oktatóval kialakult személyes sokoldalú interakció az, ami a legerősebb pozitív hatást gyakorolja. Ez a sokoldalú, mentori odafigyelés az oktató felé megnyilvánuló egyirányú bizalom hatását ugyan elhalványítja, de ezek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az oktatónak ehhez a széleskörű kommunikáción alapuló kapcsolat kialakításához kiterjesztett szerepfelfogásra van szüksége, s ez olyan módon is hathat a hallgatóra, mint a társadalmilag hasznos, altruista munkavégzésre mutatott közvetlen szerepminta.

Az intragenerációs beágyazottság mutatói közül lényeges szerepet játszik a funkcionálisan szintén teljeskörű, multiplex baráti kapcsolat és a szabadidős vallási-kulturális közösségi tevékenységekben való részvétel, amelyről megállapítottuk, hogy nem az intézményen belüli-kívüli demarkációs vonal határolja körül, hanem inkább olyan érdeklődési és értékorientáció, ami az egyén kisebb vagy nagyobb, de viszonylag stabil közösségekhez köti. A hallgatótársakkal való harmónia ebben a viszonylatban is pozitívan hat, azonban nem szignifikáns feltétele a társadalmilag hasznos munkára való törekvés kialakulásának (3. táblázat).

3. táblázat:

A közjóval harmonizáló munkakép kialakulásának esélyhányadosai az alapképzésben végzéshez közeledők körében (Exp (B) értékek)

	1.	2.	3.
Konstans	1,344	1,261	,797
A hallgató jellemzői			,964
Apa iskolai végzettsége	,971	,952	,964
Anya iskolai végzettsége	,942	,952	,947
Általánosan képző középiskola	,937	,933	,960
Nagyvárosi lakóhely	,720**	,694**	,709**
Átlagon felüli vagyoni helyzet	1,011	1,016	1,003
Kisebbségi hallgató	3,134**	2,758**	2,171
Intergenerációs integráltság			
Mentori figyelem percepciója		3,568***	3,237***
Oktatókba vetett bizalom		1,001	1,017
Intragenerációs integráltság			
Multiplex baráti kapcsolat			1,074**
Vallási-kulturális közösségi tevékenység			1,430**
Harmónia a hallgatótársakkal			1,020

-2LL csökkenése	1,69	3,47	4,35

Forrás: A harmadfokú képzés szerepe a társadalmi, gazdasági átalakulásban (TERD) 2008. A Wald statisztika szignifikanciáját ***: $p < 0,000$, **: $p < 0,01$, *: $p < 0,05$. A modellek illeszkedését a $-2 \cdot \log$ likelihood érték csökkenése jelzi százalékban.

Összegzés

Tanulmányunkban amellet érveltünk, hogy a felsőoktatás munkavállalásra felkészítő tevékenységének van egy lényeges, kulturális dimenziója, melyet általában nem vizsgálunk. Ez a dimenzió a munkapiaci boldogulás soktényezős, az egyéni képességeken és elszántságon felül álló és ezért eredményességi mutatóként a nevelésszociológusok által kevésbé megbízhatónak tartott szempontjával szemben olyan értékek és normák és attitűdök kialakulását foglalja magában, melyek létrejöttében a felsőoktatási intézmény a gazdasági környezet állapotától függetlenül valóban szerepet játszhat. Elsőként azt vizsgáltuk, hogy a hallgatók milyen célértelmezést rendelnek hozzá felsőoktatási tanulmányaikhoz, s arra koncentráltunk, hogy megfigyeljük, a jövőnk munkavállalásra való felkészülés milyen súllyal van jelen a koncepciókban. Majd a munkakezdés konkrét szándékának és a jövőnk ideális munkakép létrejöttét befolyásoló tényezőket kerestük. Amikor láttuk, hogy a kemény társadalmi státusmutatók más mutatókkal összjátékban befolyásolják ezen változók mozgását, megvizsgáltuk, hogy az intézmény társas közegébe való integráltság és más kapcsolati erőforrások hogyan járulnak hozzá a munkába állási szándék és a társadalmilag hasznos munkafelfogás kialakulásához. Az alapképzéses hallgatók intézményi társadalomba való beágyazottságáról azt feltételeztük, hogy ez inkább a tanulmányok folytatására, mint a munkába állásra ösztönöz, azonban azt tapasztaltuk, hogy mind s munkavállalási szándékot, mind a továbbtanulás tervezését, vagyis a jövőnk tudatos hallgatói gondolkodást inkább támogatja az intézmény inter- és intragenerációs társas közegébe való integráltság, mely a közjót leginkább támogató munkafelfogás kialakulására is befolyással van.

Úgy véljük, elemzésünk határozott lépést tett abba az irányba, hogy a felsőoktatás-kutatásban az utóbbi időben szűkkeblűen egydimenziós lényként –elcsábítandó fogyasztóként majd munkapiaci árucikként– tárgyalt hallgató a figyelem középpontjába kerülhessen. Eredményeink arra is rávilágítanak, hogy a felsőoktatás világának önálló szubkulturával bíró egységeit érdemes további kutatások segítségével azonosítani, majd ezeknek a tanulmányi pályafutást befolyásoló vonásait tovább elemezni.

Hivatkozott irodalom

- Amaral, Alberto (2008) The emergence of neo-liberalism and the alteration of evaluation systems' objectives. In: *Inovation and Quality in the University* 529-581.
- Astin, Alexander W. (1993): *What Matters in College: Four Critical Years Revisited*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Banta, Trudy. W.–Pike, G. R. (2007): Revisiting the blind alley of value-added. *Assessment Update*, 19. 1, 1-15.
- Beck, Ulrich (2009): *A munka szép új világa*. Szeged: Belvedere
- Boudon, Raymond (1981): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.): *Az oktatási rendszerek elmélete*. Budapest: OKKER. 406-417.

Pusztai Gabriella 2013. A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In: Kun András István, Polónyi István (szerk.) *Az Észak-Alföldi régió helyzete: Képzés és munkaerőpiac*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 9-29. (ISBN:978 963 287 060 1)

Camara, Wayne J.–Kimmel, Ernest W. (2005) (eds.): *Choosing students. Higher education admissions tools for the 21st century*. London: Lawrence Erlbaum Associates

Castro, Claudio de Moura–Levy, Daniel C. (2001): Four Functions of Higher Education. *International Higher Education*, 23. 2, 5.

Clark, Burton R.–Trow, Martin (1966): The Organizational Context. In: Newcombe, Theodore M.–Wilson, Everett K. (eds.): *College Peer Groups*. Chicago: Aldine. 17-70.

Czakó Andrea–Forgó Melinda–Salát Magdolna (2008): *Felmérés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen diplomát szerzők körében*. Budapest: ELTE

Derényi András (2010): A felsőoktatás és a foglalkoztathatóság kapcsolatának értelmezései. *Educatio*, 18. 3, 361-369.

Fábrí István (2009): A magyarországi központi diplomás pályakövetés empirikus programja. *Felsőoktatási Műhely*, 3, 13-26., 61-74.

Fábrí István (2010): A hazai felsőoktatási jelentkezések fontosabb összefüggései. *Felsőoktatási Műhely Füzetek*, 1. 9-28

Green, Thomas (1980): Az oktatási rendszerek viselkedésének előrejelzése. In: Halász Gábor–Lannert Judit (szerk.): *Oktatási rendszerek elmélete*. (Szöveggyűjtemény). Budapest: OKKER. 12-46.

Hermanowicz, Joseph C. (2005): Classifying universities and their departments: A social world perspective. *Journal of Higher Education*, 76. 1, 26-55.

Hetesi Erzsébet–Kürtösi Zsófia (2009): A felsőoktatás képzési teljesítményének mérési problémái. In: Hetesi Erzsébet–Majó Zoltán–Lukovics Miklós (szerk.) *A szolgáltatások világa*. Szeged: JATE Press. 168-185.

Heuser, Brian L. (2007): Academic social cohesion within higher education. *Prospects*, 37. 3, 293-303.

Híves Tamás (2006): Munkaadói elvárások megjelenése az álláshirdetésekből. In Berde Éva–Czenky Klára–Györgyi Zoltán: *Diplomával a munkaerőpiacon*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet. 73-87.

Hrubos Ildikó (2009): Az értékekről. In: Pusztai Gabriella–Rébay Magdolna (szerk.): *Kié az oktatáskutatás? Tanulmányok Kozma Tamás 70. születésnapjára*. Debrecen: Csokonai Könyvkiadó. 229-239.

Hrubos Ildikó (2010): A foglalkoztathatóság kérdése az európai felsőoktatási térségben. *Educatio* 18. 3. 347–360.

Hrubos Ildikó (szerk.) (2012): *Elefántcsonttoronyból világítótorony*. Budapest: Aula

Huber, Ludvig (1991): Sozialisation in der Hochschule. In: Hurrelmann, Klaus–Ulich, Dieter (eds.): *Neues Handbuch der Sozialisationsforschung*. Weinheim/Basel: Beltz Verlag S. 417-441.

Jencks, Christopher–Riesman, David (2002): *The Academic Revolution*. New York: Doubleday.

Kálmán Orsolya (2009): A hallgatók tanulási sajátosságai és ezek változása. PhD értekezés Klein, Stephen P.–Kuh, George D.–Chun, Marc–Hamilton, Laura S.–Shavelson, Richard J. (2005): An approach to measuring cognitive outcomes across higher-education institutions. *Journal of Higher Education*, 46.

Pusztai Gabriella 2013. A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In: Kun András István, Polónyi István (szerk.) *Az Észak-Alföldi régió helyzete: Képzés és munkaerőpiac*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 9-29. (ISBN:978 963 287 060 1)

Kozma Tamás (2002b): *Regionális egyetem. Kutatás közben 233*. Budapest: Oktatáskutató Intézet.

Kun András István (2009): Regionális általános munkapiaci és ezen belül munkanélküliségi szerkezeti elemzés a munkapiac közvetítéssel foglalkozó szereplőinek interjúk megkérdezése alapján. In: Mazsu János–Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja. 113-122.

Neave 1998 Neave, Guy (1988) Education and social policy: demise of an ethic or change of values. *Oxford Review of Education*, 14. 3, 273-283.

Parsons, Talcott–Platt, Gerald M.–Smelser, Neil J. (1973): *The American University*. Cambridge: Harvard University Press.

Pascarella, Ernest T.–Terenzini, Patrick T. (2005): *How College Affects Students. A Third decade of research*. San Francisco: Jossey-Bass.

Polónyi István (2010): Foglalkoztathatóság, túlképzés, Bologna. *Educatio* 18. 3, 384-401.

Polyácskó Orsolya (2009): Felsőoktatásból a munkaerőpiacra. In: Diplomás pályakövetés II. – Elhelyezkedés, alumni, jó gyakorlatok. Budapest: OFIK.

Pusztai Gabriella (2009a): A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.ú

Pusztai Gabriella (2011): A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Az értelmező közösségek, hatása a hallgatói pályafutásra. Budapest: Új Mandátum.

Róbert Péter (2002): Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra: In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.). *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI 220–232.

S. Faragó Magdolna (1986): *Beilleszkedés és szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Szczepanski, Jan (1969): *A felsőoktatás szociológiája*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont

Teichler, Ulrich (2009): The Professional Relevance of Study. In: Pusztai Gabriella–Rébay Magdolna (szerk.): *Kié az oktatáskutatás? Tanulmányok Kozma Tamás 70. Születésnapjára*. Debrecen: Csokonai Kiadó. 256-268

Tinto, Vincent (1993): *Leaving college. Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago-London: The University of Chicago Press.

Tinto, Vincent (2006): Research and practice of student retention: What next? *Journal of College Student Retention Research, Theory & Practice*, 8. 1, 1-19.

Tóth István János – Várhalmi Zoltán (2010): Diplomás pályakezdők a versenyszektorban. *Educatio* 18. 3, 419-438.

Varga Júlia (2010): Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon. *Educatio* 2. 370-383.

Veroszta Zsuzsa (2010) *Felsőoktatási értékek - hallgatói szemmel*. PhD értekezés.

Weidman, John C.–Twale, Darla–Stein, Elisabeth L. (2001): *Socialization of Graduate and Professional Students in Higher Education: A Perilous Passage?* San Francisco: Jossey-Bass.

Pusztai Gabriella 2013. A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In: Kun András István, Polónyi István (szerk.) *Az Észak-Alföldi régió helyzete: Képzés és munkaerőpiac*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 9-29. (ISBN:978 963 287 060 1)

Zinnecker, Jürgen (2006): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán–Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia. Szemelvények*. Szeged: Belvedere. 69-95.